

פרפראות לחכמה

'ההוא דאתא לקמיה דריש לקיש... אמר לו רבי אלעזר: ואם אין שם גורן בטלה כהונה. זימנין הווי יתבי קמיה דר' יוחנן, אתא כי הא מעשה לקמיה, א"ל ריש לקיש: ראיתו שחילק על הגורן. א"ל רבי יוחנן: ואם אין שם גורן בטלה כהונה. הדר חזייה לר' אלעזר בישות. אמר, שמעת מיילי דבר נפחא ולא אמרת לן משמיה?'

— אם כי רבי אלעזר הוא בעל המימרא 'כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם' (מגילה טו.), לא הזכיר את בעל המאמר, רבי יוחנן, משום שהיה מחשיב עצמו כתלמידו (כנראה מתוך הנהגתו לפסוע לאחוריו כשנפטר מרבי יוחנן — יומא נג. ע"ש), ותורת רבו היתה על לשונו תדיר, לכך לא ראה צורך להזכירו על כל הלכה שאומר בשמו.

זו גם הסיבה שידע ריש לקיש שרבי אלעזר שמע מרבי יוחנן את הדברים, ולא כיוון אליו מדעתו — לפי שהשתמש בדיוק באותו ביטוי, כדרך שציוו על התלמיד לומר בלשון רבו (עדות א.ג.).

והמעין ימצא הרבה מאמרים שבמקום אחד נאמרו בשם ר' יוחנן ובמקום אחר בשם ר' אלעזר, לפי שסתם דברי ר' אלעזר המה דברי ר' יוחנן רבו. (הר"ר ראובן מרגליות ז"ל, בספרו 'מחקרים בדרכי התלמוד' יג, עיין שם עוד באריכות. ויטוד הדבר כתב הריטב"א כאן ובמכות ה, שלא חש רבי אלעזר להזכיר בשם רבי יוחנן כי סמך שהכל יודעים שדבריו המה דברי רבי יוחנן רבו המובהק. עוד צידד (במכות) שמא לא שמע ממנו שמועה זו בשעה שאמרה. וע' גם בהקדמת פנים מאירות.

וע"ע במובא בסנהדרין כו (חוברת טל) על דרכו של ריש לקיש בהקפדה על עמעום כלשהו במדת האמת ובגילוי כל הפרטים).

דף כו

'ונפק עליה קלא דבן גרושה וכן חלוצה הוא... לוי — דלאו לוי הוא' — מבואר כאן שכהן חלל, אפילו בנגד 'לוי' אינו נכנס, אלא הרי הוא כ'ישראל'. ואף שהכהנים הינם משבט לוי, והרי אין פסול חללות בלוייה אלא בכהונה, ואם כן, היה ראוי לכל הפחות להחשיב את החלל כלוי? — צריך לומר שדין 'לוייה' שיש לכל כהן, אינו מצד תולדתו אלא מצד קדושתו, שיש בכלל מאתים מנה. לכך כשנתחלל מקדושתו, יצא אף מקדושת בן לוי. ובירושלמי ביבמות נחלקו חכמים בדבר. (קובץ שיעורים. וכ"כ בשו"ת אבני נזר (יו"ד תנ"ו) והביא כמה דוגמאות לדבר. וע' ב'אילת השחר' שהעמיק חקר בענין זה).

(ע"ב) 'ואתו בי תרי ואמרי בן גרושה וכן חלוצה הוא...'. — בטעם הדבר שמעמידים את הכהן על חזקת כשרותו בתרי ותרי — אם משום שהכשרונו תחילה על פי העד, וזה היה מצבו הקודם, או משום שחזקת האב מועילה לבן — ע' בראשונים כאן ובב"ב לב. והאריכו האחרונים בבאור ענינים אלו — ע' רעק"א וקובץ שיעורים שם; שערי ישר ב, ב, ז; חזון איש אה"ע ב, כה; אפיקי ים ח"א כו; בית ישי ג, נח, א; אגרות משה אה"ע ח"א מא, ה.

'במצטרפין לעדות קמיפלגי ובפלוגתא דהני תנאי, דתניא: אין עדותן מצטרפת עד שיראו שניהם כאחד (את העדות). לאפוקי אחד אומר בפני הלווה ואחד אומר בפני הודה לו עליו. רש"י. רבי יהושע בן קרחה אמר: אפילו בזה אחר זה. ואין עדותן מתקיימת בב"ד עד שיעידו שניהם כאחד... — יש לבאר סברתו של רבי יהושע בן קרחה, לחייב על סמך עדים, אשר כל אחד מהם מעיד על סיפור

שונה; שכיון שאמרה תורה להאמין לשני עדים, עלינו להניח שאין שנים משקרים, ולכן מניחים אנו שלכל הפחות אחת מן העדויות נכונה. והרי אם תפטרנו — חייב אתה לומר ששניהם שקרנים, וזה אי אפשר. — סברה זו מתבארת מתוך דברי 'נתיבות המשפט' (קמה, ב. וכן ע' בוכר יצחק יח, ג).

ועדין טעון הדבר הסבר נוסף: מה נפשך, אם אנו מניחים ששניהם עדי אמת הם — יהוייב לשלם פעמיים, ואם אחד מהם שקרן, איך אפשר לחייב ממון על סמך עד אחד, והתורה אמרה 'לא יקום עד אחד באיש'?

— בהכרח, שזה שהצריכה תורה שני עדים, לא על בירור המציאות לאמיתתה הצריכה, אלא לתוצאת הדין — על פי שנים עדים יקום דבר — היינו, העדים באים כדי 'לקיים דבר', לפסוק ולדון על פיהם, ותו לא. ולכן, אף שאין כאן שני עדים על סיפור המעשה המחייב, די לנו שיש שני עדים שמדבריהם יוצא חיוב של אדם פלוני.

לאור זאת ניתן לומר שדברים אלו אינם אמורים אלא כדיני ממונות, בהם בית הדין פוסק את הדין ו'מקים דבר' על פי העדות. אבל באיסורים, אפשר שדרוש בירור המציאות כמות שהיא באמת, ואין די בעדות על תוצאות הדין, לפי שבעניני איסור והתר, המציאות היא שקובעת את הדין ולא הבית-דין. הנה הבית-יוסף (ח"מ ל) כתב ש'משמע קצת' מסוגיתנו — מכך שהביאה הגמרא דיון זה לענין כהונה ותרומה — שמחלוקת התנאים קיימת גם באיסורין. אכן, הוכחה ברורה אין כאן, מפני שהנידון בסוגיתנו הוא צירוף שני עדים שבאו להעיד בזה אחר זה. ורק לענין זה הביאה הגמרא את הברייתא, ולא לענין המחלוקת הראשונה.

והסברא מובנת, כנ"ל, שלענין הגדת העדות, אם צריכה להיות בבת אחת אם לאו, אין הבדל בין ממון לאיסור. אבל לענין מהותה של העדות, אם היא מתיחסת לתוצאת הדין או לאימות הדברים שהיו במציאות — יש מקום לחלק בין הנידונים כאמור. הן אמת ששיטת המרדכי (יבמות פ"ב) ברורה כמו שכתב הבית-יוסף, שאין לחלק בין ממון לאיסור (וגם הרמ"א שם הביאו להלכה), אך בדעת הרמב"ם וראשונים אחרים, נראה לומר שבאיסורין אין מועילה עדות כגון זאת (שערי ישר ו, ז. ו. וע' בשיטות הראשונים בדבר, בר"ן גטין לה: עג. בית שמואל וט"ז — אה"ע קלג; בית הלוי ח"ב לט; זכר יצחק ח"ב עב, ב; אבני נזר אה"ע כט, מב. וע"ע בכל זה בשו"ת אגרות משה ח"מ ח"א טז; שיעורי ר' שמואל ב"מ כ: עמ' צ).

ויש מקום עיון, לדעת רבי יהושע בן קרחה המצרף עדויות שונות, כיצד הדין אם באו שני עדים והכחישום; יש לומר שכיון שעל כל סיפור יש שנים המכחישים כנגד אחד המאמת, נסתרה עדות הראשונים מכל וכל, וכך היא שיטת בעל 'שער המשפט' (ל, ד). אמנם לפי ההסבר הנ"ל נראה שנידון זה זהה לכל 'תרי ותרי', כיון שבסופו של דבר יש כאן שנים המחייבים מול שנים המזכים. (עפ"י קובץ שיעורים את עד).

ונראה לפי זה כמו שכתב הקצות-החשן (ל סק"ד) שאין מועיל צירוף עדויות בקנס — כי בקנס קודם גמר-דין אין חיוב, והרי מה שמועיל צירוף היינו רק משום שעדותם על תוצאת החיוב ולא על המאורע. וגם צריך שיקנסוהו על מעשה מסוים. (עפ"י הגר"א נבנצל שליט"א. וע"ע בענין זה בשערי ישר ז, כג כד). עוד בענין עדות המיוחדת בשטר — ע' במובא בגטין לג.

'האשה שנחבשה בידי עובדי כוכבים, על ידי ממון — מותרת לבעלה. על ידי נפשות — אסורה לבעלה' — שיטת רש"י ותוס' שאסורה אף על בעלה ישראל, כי חוששין 'שמא נתרצת כדי למצוא חן שלא יהרגנה'. ואמנם הרבה מגדולי ספרד (ר"י בן מגאש; רמב"ם; רמב"ן ועוד) חולקים וסוברים שאינה אסורה אלא על כהנים, שאין לחוש שמא נתרצתה, אלא שמא נאנסה.

אחד הנימוקים שהעלה הרמב"ן (חידושי הרשב"א) (הנפוץ) על כתובות, מיוחדים בטעות לרשב"א, ואינם אלא של הרמב"ן, כפי שכתבו החיד"א, הגר"א, ועוד) הוא 'דכל ריצוי מחמת פחד — מותר לישראל', כלומר יש לדוננו כאונס ולא כרצון.

אכן מדברי התוס' משמע שאפילו אם הצילה עצמה מסכנה על ידי כך, נחשבת כמזנה ברצון ואסורה על בעלה. ויש להסביר שיטתם, שכיון שלא היה כאן אונס על הזנות עצמה, אף שעשתה כן להינצל ממיתה, כי האי גוונא אינו אונס. [ואף הרמב"ן יש לומר שמודה בעיקרון לסברה זו, אלא שסבור שכיון שהגוי תבעה, אף שלא איים עליה במוות, נחשבת כ'קרקע עולם' בהסכמתה שמחמת הפחד. ולפי הנחה זו גם הוא יודה שאם עשתה כן ללא תביעה מצידו, תאסר לבעלה, אלא שאין חוששין לכך].

חילוק זה מתבאר מתוך פסקי הרמב"ם (הל' יסודי התורה פרק ה), שפסק שמי שאנסוהו בדברים שדינם 'הרג ואל יעבור', ועבר — אינו נענש בדיני אדם, מפני שנחשב כאנוס. מאידך, חולה שהתרפא באחד משלשה עבירות חמורות, מענישין אותו. אף על פי שבשני המקרים איום המוות מרחף על פניו ומחמתו עשה מה שעשה, אלא שבחולי לא היה אונס ישיר על העוון, אלא שהוא מיזמתו עשה כן כדי להינצל, לכך נידון כמזיד ולא כאנוס. (משפט כהן קמד. וע' במש"כ ב'עזרת כהן' ח. וכ"כ בקיצור באבני נור ח"מ ב (מחודש לא' ד"ה ובענייניו). הבאר בדברי הרמב"ם כבר נמצא באבן האזל ובאר שמה).

דף כז

נאמנות 'מסיח לפי תומו'

— מבואר בסוגיא בבבא קמא (קיד), שפסולי עדות אינם נאמנים ב'מסיח לפי תומו' אלא או בעדות אשה שמת בעלה משום עיגונא, או באיסור שבויה לכהן (שהקלו בה, לפי שאין בה אלא ספק בעלמא), או בתרומה דרבנן, או בהוצאת ממון שאינו שלו אלא בקנין דרבנן.

ומכאן כתבו הפוסקים, ש'מסיח לפי תומו' אינו נאמן כלפי דינים שמדאורייתא ונאמן כלפי דינים דרבנן. (עתוס'; יו"ד סט, י צח, א; זכר יצחק ח"א נג). ואפילו בדינים שאין צריך בהם תורת 'עדות', כמו באיסורין שעד אחד נאמן, גם כן אינו נאמן במסל"ת, כל שבדאורייתא. (כן מסקנת הט"ז ביו"ד צח).

ואולם, כתב הריב"ש (בשו"ת, תלג) וכן פסקו הש"ך (יו"ד שם סק"ב) והגר"א (שם), שאף באיסור דאורייתא, כל שאפשר לעמוד על בירור הדבר, ויוכר שקרו — נאמן גם במסיח לפי תומו.

וכתב הפמ"ג שם, שדוקא כשניתן לברר מיידית, שירא ביותר, ולא לאחר זמן רב. (וכ"כ עוד אחרונים, שם. 'זכן מסתבר' — אג"מ אה"ע ח"א ח).

מתוך המבואר בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"ד יב, ושם פג, ג) נראה, שגם בנוגע לדין תורה יש ל'מסיח לפי תומו' נאמנות בגדר של 'ספק'. [וזהו הסיבה לחלק בין דינים דאורייתא לדרבנן]. ולכאורה לפי זה, לעולם יש לחוש לחומרא לדברי המסיח לפי תומו, בכל מקום שאין צורך בדין 'עדות', כמו באיסורין.

ואמנם, יש סוברים שאין נאמנות לנכרי המסיח לפי תומו אפילו בדינים דרבנן, אם לא באופן של 'מירתת' — שמפחד פן יודע שקרו. (כן כתב הפרי חדש (יו"ד סט סקל"ט, ובסי' צח שם), לדעת השולחן ערוך). והספרדים שנוהגים כדעת מרן השולחן ערוך, יש להם לנהוג כן למעשה. כגון, נכרי המסיח לפי תומו שהביצה לא נולדה ביום טוב — אסורה. (כן שמעתי מהגר"ע יוסף שליט"א בשיעור — סיון תשמ"ט). וע"ע: דברי אמת — 'בענין דברי סופרים' ג; זכר יצחק נג.

(ע"ב) 'אמר ר' זכריה בן הקצב: המעון הזה, לא זזה ידה מתוך ידי משעה שנכנסו עובדי כוכבים לירושלים ועד שיצאו. אמרו לו: אין אדם מעיד על עצמו. תנא: ואף על פי כן ('אסרו

עליו, לפי שכהן היה' — רש"י, ייחד לה בית בחצרו' —

הקשה הגאון רבי עקיבא איגר ועוד: הלא אמרו (לעיל כב): ב'שנים אומרים מת ושנים אומרים לא מת' — הגם שהבא עליה חייב אשם תלוי, אם האשה אומרת 'ברי לי' שמת, ונישאת לאחד מעדיה — לא

ב. מבואר בברייתות שמעלים מתרומה או חלה דרבנן לחלה או תרומה דאורייתא. התוס' (ד"ה נאמן) כתבו בתירוץ אחד שזהו רק למאן דאמר אין מעלים מתרומה ליוחסין, אבל למאן דאמר מעלים, אין מעלים מתרומה דרבנן לתרומה דאורייתא. ועוד צדדו לומר שלפי שניהם מעלים מתרומת דגן תירוש ויצהר בא"י אפילו היא מדרבנן לחלה דאורייתא, אבל מתרומת חו"ל או תרומת פירות דרבנן אין מעלים לתרומת א"י אפילו היא דרבנן.

ג. רבי אמי העלה אדם לכהונה על פי עדות שקרא ראשון בבית הכנסת ואחריו קרא לוי. וכן רבי יהושע בן לוי העלה ללויה עפ"י עדות שהיה קורא שני לאחר הכהן.

כתבו פוסקים אחרונים: עתה שאין בודקים אחר העולה לתורה, גם כשאינו מוחזק וידוע לנו כלל, אפשר שאין להעלותו למעשר על פי זה. אך יש אומרים שבזמן שאין מיוחסים כלל, יש ליתן מעשר למוחזק כלוי אפילו אינו מיוחס.

ד. רבי העלה בן לכהונה על פי אביו שהעיד שהוא בנו וכהן. ודוקא להאכילו לתרומה שבידו הדבר, אבל לא להשיאו אשה (פירוש, אינו מצטרף עם אחר להשיאו אשה כיון שהוא קרוב. תוס'). רבי חייא סובר שאין להעלות על פי עדות קרוב מלבד במסיה לפי תומו, וכמעשה ברבי שהעלה אדם שהסיה לפי תומו שבהיותו תינוק ויוצא מבית הספר (היא עדות שאינו עבד (תוס'). אבל בלא"ה חוששים שמא הוא עבד וכד'. ואפשר דוקא כאן חוששים משום שהוא עצמו אינו יודע ביחוס משפחתו. ע' שעה"מ איס"ב כ,ה), טיהרוהו והאכילוהו תרומה.

א. במשנת קדושין (ע"ט): מוכח שאין אדם נאמן על בניו להאכילם תרומה. ורבי חולק על אותו תנא. ואפשר שאותה משנה הולכת בשיטת רבי יהודה שמעלים מתרומה ליוחסין, לכך אין מעלים לתרומה על פי עד אחד. וגם לא על פי קרוב, אפילו בצירוף עד כשר. (עפ"י תוס').
ב. יש לשמוע מדברי התוס' (כו. ד"ה במסיה), שלמאן דאמר מעשר ראשון מותר לזרים, אין האב נאמן להעיד על בנו שלוי הוא להאכילו במעשר, שהרי אין בידו לעשות שיחלקו לו מעשר).

דף כו

- מג. א. האם מחזיקים אדם לכהונה על פי עדות עצמו המסיה לפי תומו?
ב. האם חלוקת מעשר ראשון ואכילתו מהוה חזקה לכהונה או ללויה?
ג. איזהו 'ערער' שבכחו להוריד אדם מחזקת כהונה?
ד. מה הדין כשיצא קול על כהן מסוים שהוא חלל, ואחר כך בא עד אחד והכשירו, ואח"כ באו שני עדים לפסלו, ושוב בא עד והכשירו?
א. מחזיקים אדם לכהן להאכילו בתרומה על פי עדותו במסיה לפי תומו, כאמור. [ומבואר במקום אחר (ב"ק קיד:) דהיינו דוקא בתרומה דרבנן (כגון תרומת חו"ל או שאר פירות. תוס' כה:), אבל בתרומה דאורייתא אינו נאמן].

ב. למאן דאמר מעשר ראשון מותר לזרים, והוא הדין לחלל, אין אכילת מעשר מהוה ראייה כל כהונה או לוייה, אבל אם נותנים לו בתורת חלוקה הרי זו חזקה ללויה או לכהונה. ואפילו לדברי רבי אלעזר בן עזריה שאמר מעשר ראשון אף לכהן, ולאחר שקנס עזרא ללויים שלא עלו, הריהו ניתן רק לכהנים, אעפ"י כ' לפעמים יארע שנותנים אותו גם ללוי, ועל כן אין ראייה מחלוקת מעשר על כהונה. ואולם אם ידוע על פלוני שבן כהן הוא אלא שיצא עליו קול שהוא בן גרושה או חלוצה — אם יש עדות שחילקו לו מעשר, הרי זו חזקה על כשרותו.

ג. אמר רבי יוחנן, דברי הכל אין 'ערער' פחות משנים, אבל עד אחד אין בכחו להוריד אדם מחזקת כשרותו. ואולם אם יצא עליו קול שהוא פסול — מורידים אותו עד שיבדקו הדבר. כתב מהר"ל (נתיבות עולם — נתיב הלשון ט), שהורדה זו אינה אלא עד שיבורר הדבר בזמן הקרוב, ואם לא נתברר כלום — לא נפסל.

ד. כאמור, יצא על אדם קול פסול — מורידים אותו מכהונתו. בא עד אחד והכשירו — עולה לחזקתו הראשונה. ואם באו שני עדים ופסלוהו — מורידים אותו. ואם בא לאחר מכן עד נוסף והכשיר — פירשו בגמרא שבזה נחלקו רשב"ג ורבי אליעזר במשנתנו, אם עולה שוב לכהונה אם לאו, והשאלה היא האם חוששים לזלוזל בית דין בכך שמורידים ומעלים אותו בחזרה. ורב אשי פירש שנחלקו אם שני העדים המכשירים מצטרפים זה לזה או כיון שלא העידו ביחד בבית דין אינם מצטרפים, ובמחלוקת רבי נתן וחכמים, [אבל משום זילותא דבי דינא אין לחוש, שאם כן הלא היה להם לחלוק אף בתרי ותרי]. א. לדברי ר"י, רק בתרומה דרבנן יש להכשיר בתרי ותרי [ולמאן דאמר תרי ותרי ספיקא דרבנן]. שהקלו בה משום שמהתורה מעמידים אותו על חזקתו, אבל בתרומה דאורייתא לא. וריב"ב חילק שאם באו תחילה עדים הפוסלים, שוב אין מעמידים אותו בחזקתו כשבאו שנים המכשירים, ורק אם קדמה העדות המכשרת, נשאר הוא בחזקתו. ויש סוברים שהחזקה מועילה אפילו כלפי דינים דאורייתא. וע' באה"ע ג, ז. ב. הגרע"א צידד שאפילו בעד אחד שפסל לאחר שעד אחר הכשיר והעלהו — פסול, שעד אחד בהכחשה לאו כלום הוא וממילא מתבטלת החזקה הראשונה בגלל הקול.

דפים כו — כז

מד. האשה שנחבשה או הורהנה ביד עובדי כוכבים — האם היא מותרת לבעלה ולכהונה?

האשה שנחבשה ביד עובדי כוכבים — על ידי ממון (שהיו נושים בה או בבעלה), מותרת לבעלה, כי יראים להפסיד ממוןם ואינם מפקירים אותה. ואמר רב: לא שנו אלא שיד ישראל תקיפה על עכו"ם, אבל ידם תקיפה אפילו על ידי ממון אסורה לבעלה (אא"כ יש לה עד המעיד שלא נטמאה. רמב"ם איסור"ב יח, ל). נחבשה על ידי נפשות, ופירש רב כגון נשות הגנבים ולוי פירש כגון אשתו של בן דונאי (רוצה היה) — אסורה לבעלה. אמר חזקיה: והוא שנגמר דינן להריגה. ורבי יוחנן אמר: אעפ"י שלא נגמר דינן להריגה. וכן אם הורהנה (מדעת, והגיע הזמן ולא נפדית והרי היא של עכו"ם בדיניהם. רש"י) — אם אין עדים מעידים אותה שהיא טהורה, הריהי אסורה.

א. לרש"י ותוס', האשה שנחבשה אסורה אף לבעלה ישראל [ועל ידי ממון — כתבו התוס' שמותרת אף לכהן]. ודעת הרמב"ם הרמב"ן ועוד שאינה אסורה אלא לכהן ואין חוששים שמסרה עצמה ברצון.

ב. נחבשה שלא על עסקי ממון ולא על נפשות — לבעלה ישראל היא מותרת, ולכהן — יש מן הראשונים שכתבו לאסור, שכן נראה ממסקנת הסוגיא (בע"ז), שרק בממון מתירא השבאי על הפסד ממוןו ונמנע. ויש שכתבו שכן הוא מדינא דגמרא אבל עתה הם מתיראים מעונש ערכאותיהם. ויש שאסרו רק בזמן מרובה ולא ביחוד מועט. ויש שכתבו שמותרת בכל אופן.